

Benda Kálmán

ADALÉKOK WATHAY FERENC ÉLETÉHEZ

Wathay Ferenc életéről alig tudunk többet, mint amennyit ő maga megírt 1603. október 31-ig terjedő önéletrírásában. Azt is csak Istvánffy Miklós egy megjegyzése valószínűsítette, hogy a török fogságból 1606-ban kiszabadult, de sem erre, sem pályája későbbi alakulására semmilyen adattal nem rendelkezünk. (Vö. Régi Magyar Költők Tára. XVII. század. I. köt. Bp. 1959. 553 és köv.)

Az alábbiakban a bécsi Hadilevéltár anyagából közlünk néhány Wathayra vonatkozó adatot.

Adataink 1600-tól 1609 októberéig terjednek, s belőlük teljes bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy Wathay 1606-ban, valószínűleg május—júniusban, kiszabadult a török fogságból. 1607 novemberétől Győr várában szolgált és 50 lovasnak parancsolt. 1608 júniusában fizetését havi 25 tallérban állapították meg (1602-ben, mint székesfehérvári vicekapitány havi 30 tallért kapott). 1609 márciusában az uralkodó kinevezi cseszneki kapitánnyá. 1609. október 22-én Balog Lukácsot nevezik ki utódává. Ez az általunk feltalált utolsó adat Wathayra, hogy meghalt-e vagy máshová vezényelték, nem tudjuk eldönteni.

Valamennyi adat a Haditanács (Hofkriegsrat, rövidítésben HKrR) iktatókönyveiből (Protocoll) való, ahová a beérkező (Expediit) és kimenő (Registratur) iratok rövid tartalmát mindig följegyezték, ahogy a beérkező iratokkal kapcsolatos érdemi elintézés is (B = Bescheid). Maguk az iratok nem maradtak ránk. A bejegyzéseket magyar kivonatban ismertetem, fontosabb esetekben zárójelben — betűhív másolatban — az eredeti német szöveget is közlöm. A nevek írásmódját zárójelben minden esetben feltüntettem.

1600. május 12. A Haditanács utasítja Adolf Graf zu Schwarzenberget, a magyarországi császári sereg parancsnokát, hogy Balog Péter és Wathay Ferenc [Vattay Ferencz] ellen szerezzen érvényt Szalai Mátyás [Zalai Mathias] pénzügyi követelésének. (HKrR. Registr. Prot. 1600. Bd. 205., Fol. 127.)

1602. június 17. Wathay [Franciscus Vattay] folyamodik fegyverben álló emberei fizetéséért. A Haditanács utasítja Baranics [Baranitsch] Mátyás mustramestert, hogy a jogosan járó összeget utalja ki. (... soll dem Vattay Ferenzen gebrauchigen auszaug seines Rechtes förtigen und zuestöllen.) — (HKrR. Registr. Prot. 1602. Bd. 208., Fol. 635.)

1602. június 18. Wathay [Wattay Ferencz] írásban igazolja, hogy Sallay Benedek [Sallay Benedict] Sárvárt [zu Scharwar] alatta szolgált 12 lóval. (HKrR. Registr. Prot. 1602. Bd. 208., Fol. 636.)

1602. június 21. Wathay [Franciscus Vattai] kéri a sárvári [scharvarischen] szolgálata után járó 363 forint 27 krajcár kifizetését. A Haditanács átír az Udvari Kamarának, hogy mivel „ennek a hadnagynak, amint lehet Székesfehérvárra kell mennie parancsnoki tiszte ellátására”, hátrálékos fizetését késedelem nélkül utalja ki, hogy ott berendezkedhessék. (*Auff die Hof-Camer: dieser Leutnant soll sich nach möglichkait zu seinem beuelch nach Weissenburg befunden, den wollen die herrn unbeschwärt eist abfertigen und damit er daseibst sich einrichten kundt, sein Resst bezallen lassen.*) — (HKrR. Registr. Prot. 1602. Bd. 208., Fol. 637.)

1602. június 23. Wathay, a székesfehérvári lovas és gyalogos magyar katonaság vicekapitánya, kéri fizetése javítását. Mátyás főherceg havi 30 tallért rendel számára és utasítja az Udvari Kamarát, hogy ezt az összeget június 1-től kezdve utaltassa ki. (*Franciscus Fattai angedandter Ober leutnant zu Weissenburg bitt vmb bösserung seiner besoldung und aufrichtung ainer pedentlichen bestellung. B.: Ir Erz. Durchl., vnser gnädigister Herr haben dem Vattai Ferenzen auf sein vnderthänigistes Supplicirn vnd dass Er sich als Ober Leutnant zu Weissenburg vnder*

iezigén Irer Khayserl. Mayestät Obristen daselbst dem Herrn Grafen von Isolani solle brauchen lassen vnd die Hungarische Ritterschafft zu Ross vnd Fues daselbst versehen, zur laibsbesoldung monatlichen dreissig Taler aus den Kayserlichen KriegsZallAmbt zuraichen gnädigist bewilliget, vnd solches die Kayserliche Hinderlassene Hofkammer zu jerner Verordnung bey dem Kayserlichen KriegsZallambt damit Ime solches vom ersten diss Monats Junii anzuraitten kunfftig bezallt werden solle erindert worden.) — (HKrR. Registr. Prot. 1602. Bd. 208., Fol. 640.)

1603. május 30. Az illetékesek rendeljék el, hogy Wathay Ferenc [Wattay Ferentz] adja meg tartozását Hans Rosner-nek. (HKrR. Expedit. Prot. 1603. Bd. 209., Fol. 401.)

1606. július 1. Wathay Ferenc folyamodik székesfehérvári szolgálata után járó elmaradt fizetéséért. A Haditanács utasítja Georg Leschenbrand főhadiírnokot, számítsa ki, hogy a város elestének napjáig mennyi pénz jár Wathaynak. (HKrR. Expedit. Prot. 1606. Bd. 215., Fol. 554.)

1606. július 1. Wathay kéri valamelyik végvárban való alkalmazását. A Haditanács válasza: Ha a jövőben a végvárakban valami hely ürülne, amelynek betöltésére alkalmas, akkor újból jelentkezhetsz és Mátyás főherceg mellett rá is gondja lesz. (*Franciscus Vathay bit ihme ein underhaltung an der granicz zumachen vnd für einen anderen zubedengcken. B.: Wen khünfftig an der granicz etwas ledig sein würdet, darzu er teuglich, khan er sich wieder anmelden, wollen alß den Ire Erzherz. Durchl. seiner neben anderen auch gnädigist eingedenckh sein.*) — (HKrR. Expedit. Prot. 1606. Bd. 215., Fol. 554.)

1606. július 4. Georg Leschenbrand jelentése a Wathaynak székesfehérvári szolgálata után járó elmaradt fizetéséről. A Haditanács átírta az Udvari Kamarának: kéri a Wathay számára még esedékes 90 tallér kiutalását, márcsak az általa elszenvedett kemény török fogságra és mostani szegénységére való tekintetből is. (*Georg Leschenbrandt bericht auf Wattay Ferencz seiner Leibsbesoldung von ihme zu Stuehweißenburg bewilligt sei worden. B.: Auff die Hoff Camer: Vermüg des Musterschreybers Georgen Leschenbrandts abraitung vnd bericht, resten diesem Wattay Ferenczen an seiner Stuehweißenburgischen Leibs besoldung 90 Taler, welche die Herren in erwegung seiner Hartten außgestandenen Türggischen gefengnüß vnd jezigen Armuth Ime zuuerordnen wißen.*) — (HKrR. Expedit. Prot. 1606. Bd. 215., Fol. 557.)

1607. november 12. A Haditanács utasítja Georg Leschenbrand főhadiírnokot, hogy Wathaynak Linke János utódaként történt kapitányi kinevezését vegye zsoldjegyzékbe. (*Georg Leschenbrandt soll Vathay Ferenczen mit den Verwilligten Hauptmannschafft an statt des Linke Janusch ins Muster Register einbringen.*) — (HKrR. Regitstr. Prot. 1607. Bd. 218., Fol. 295.)

1608. április 25. Wathay a győri katonasággal csatlakozzék Johann Christof Freiherr von Puchheim 1500 lovasához. (*Wattay Ferencz soll mit den Raaberischen Khriegs volckh zu den Puchhaimbischen 1500 Reütter stossen.*) — (HKrR. Registr. Prot. 1608. Bd. 220., Fol. 297.)

1608. június 9. A Haditanács értesíti Johann Eusebius Khuen császári fizetőmestert, hogy Wathaynak [Wathay Ferenczen] havi 25 tallér fizetést, a hozzá beosztott őrmester és a szállásmester számára pedig havi 12–12 tallért engedélyezett. (HKrR. Registr. Prot. 1608. Bd. 220., Fol. 311.)

1609. március 9. A Haditanács utasítja báró Hanns Preiner győri főkapitányt, hogy Wathay helyébe Zichy Pált tegye kapitányként az 50 lovas élére, a végvári szokásoknak megfelelően. (*Obrist zu Raab soll Zitschy Paulen an des Wattay Ferenczen stöll als einen Hauptman über 50 Pferdt den Gränitz brauch nach denen Khriegsleütten daselbst fürstellen.*) — (HKrR. Registr. Prot. 1609. Bd. 222., Fol. 65.)

1609. március 17. A Haditanács tudatja Preiner győri főkapitánnyal, hogy Wathayt Csesznek vára kapitányává nevezte ki. (*Obristen zu Raab Herrn Hannss Preiner pro erinderung, daß Wattay Ferenczen die Hauptmannschafft zu Tschessneckh bewilligt worden.*) — (HKrR. Registr. Prot. 1609. Bd. 222., Fol. 65.)

1609. október 17. A Haditanács tudatja Leschenbrand főhadiírnokkal II. Mátyás király döntését a cseszneki kapitányság ügyében Wathay Ferenc és Balog Lukács közt. (*Georg Leschenbrandt wirdt erindert, wessen sich Ir Khünigl. Mayestät wegen des Hauß Tschesnek zwischen Hauptman Franciscum Vataj vnd Lucam Balog gnädigist Resoultirt.*) — (HKrR. Registr. Prot. 1609. Bd. 222., Fol. 239.)

1609. október 22. A Haditanács értesíti Leschenbrand főhadiírnokot, hogy hozzájárult ahhoz, hogy Wathay Ferenc helyett ismét Balog Lukács kapja meg a cseszneki vajdai tisztséget. (*Georg Leschenbrandt wird erindert, daß Ballogk Lukasch die Weidaschaftt zu Tschessnek an des Vatsay Ferenzen stell wird wider vervilligt.*) (HKrR. Registr. Prot. 1609. Bd. 222., Fol. 241.)

Lőkös István

ALEXOVICS VAZUL VERSEGHYRŐL ÉS A MARTINOVICS-PERRŐL

Ismeretes, hogy Alexovics Vazul a magyar felvilágosodás korának egyik legszélsőségesében konzervatív egyénisége volt, aki egyrészt a Verseghy elleni hajszával, másrészt ismerten reakciós könyvének (*A könyvek szabados olvasásáról*. Pest, 1792.) megírásával vált a XVIII. század utolsó harmadában irodalmunk „hírhedt” alakjává.

Verseghy iránti ellenszenvéről, áskálódásairól tudjuk, hogy azok személyes természetű okokból fakadtak. 1785-ben a dominikánus kolostor templomában vasárnaponként ketten osztottak a szószéken, egyik héten Alexovics, a másikon Verseghy prédikált a vasárnapi szertartásra összegyűlt pesti nép előtt.¹ A felvilágosodás eszméivel rokonszenvező, illetve magát is felvilágosult embernek valló Verseghy valósággal meghódította hallgatóságát. Mint Császár Elemér megjegyzi, „ha Verseghy lépett a szószékre, a templom zsufolásig megtelt, nemcsak pestiekkel és budaiakkal, hanem vidékiekkel is, sőt még külföldről is jöttek, hogy meghallgassák a szónokot”.² Sikerét „ékes magyar nyelvének”, beszédei „formájának” s nem utolsósorban a felvilágosult tartalomnak köszönhetette.³ Csak természetes, hogy a jozefinizmus évtizedének derekán ezek ellenében a konzervatív, ortodox-katolikus szellemben fellépő Alexovics jóval kevesebb sikerre számíthatott. Így aztán — hogy ellenfele tekintélyét csorbítsa, illetve karrierjét derékba törse — minden eszközt felhasznál a Verseghy elleni támadások elindítására. Már a pálos rend feloszlata után (1786), amikor az a hír kapott szárnyra, hogy „... a pesti plébániatemplom hitszónokává sokan Verseghyt szeretnék kineveztetni”, Alexovics — néhány társával — hajszát indít ellene, hogy elűzőzze Pestről.⁴ Verseghy és Herpi Krisztina kapcsolata szolgált alkalmul a hajszá megindítására.⁵ Verseghy ekkor egy időre Egerben élő anyjához költözik, majd később ismét visszamegy Pestre. Itt — miután a primási hivatal nem tartotta „alkalmasnak” tanári és egyházi teendők ellátására, 192 forint összegű nyugdíjából éldegél, illetve abból a pénzből (100 forint), amelyet a rend feloszlatakor minden társával együtt megkapott „átöltözésre”.⁶

Alexovics mesterkedéseit tehát siker koronázta. De ez a fanatikus ember korántsem érte be ennyivel. Amikor később — már Lipót császár uralkodása idején — Verseghy közre adja híres Millot-fordítását, Alexovics ismét támad. Megírja már említett könyvét (*A könyvek szabados olvasásáról*), amelyben a francia felvilágosítók (Bayle, Voltaire, Rousseau) mellett a magyarok közül kizárólagosan Verseghy lesz a támadás célpontja.⁷ Bár könyvében nem írja le ellenfele nevét, mégis oly nyíltan fogalmazza meg vádaskodásait, illetve gyűjti össze a Verseghy személyét ért korábbi rágalmakat (mi több, hivatkozik Verseghy művének megállapításaira több helyen is), hogy arra bárki azonnal ráismerhet.⁸

A küzdelem itt most — legalábbis az előzőekhez viszonyítva — mégis inkább elvi síkon folyik. Alexovics ellenfele aufklárizmusát, ennek kapcsán egyházzellenes kitételeit kívánja a nyilvánosság elé vinni,⁹ s ezzel — az egyházi hatóságok szemében már amúgy is jegyes Verseghyt — feletteseinél méginkább befeketíteni. Támadásainak eredményére nem is kellett soká várakoznia. Amikor Verseghy az 1792. augusztus 15-én elhunyt budai cenzor, Hübner Károly állását megpályázza,¹⁰ Rietaller Mátyás — aki a budai *ensor secundariusi* tisztelet viselte, s most

¹ CSÁSZÁR ELEMÉR: Verseghy Ferenc élete és művei. Bp. 1903. 19.

² CSÁSZÁR: I. m. 19–20.

³ CSÁSZÁR: I. m. 20.; továbbá: SZAUDER JÓZSEF: A romantika útján. Bp. 1961. 78–89. Császár még csak következtetéssel próbálta körvonalazni Verseghy predikációinak felvilágosult tartalmát, Szauder viszont a szövegek birtokában már pontos képet ad erről.

⁴ CSÁSZÁR: I. m. 25.

⁵ I. m. 24–25.

⁶ CSÁSZÁR: I. m. 30.

⁷ Erre már Császár is felhívta a figyelmet i. m. 90.; de lásd még: A könyvek szabados olvasásáról, két 16-tzikkely. Írta A. B. P. A. J. T. N. Pestenn 1792. 12–14.

⁸ CSÁSZÁR: I. m. 91.

⁹ ALEXOVICS: I. m. 113–121.

¹⁰ CSÁSZÁR: I. m. 92.